

УДК 338.432:65.016.2

О.В. Лаврук, аспірант ПДАТУ*

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджуються теоретичні і практичні питання, які стосуються формування механізму стійкого розвитку аграрних підприємств. Розкривається зміст економічної стійкості, її складові, визначаються основні чинники, що її обумовлюють, розробляються пропозиції щодо удосконалення процесу управління економічною стійкістю підприємств.

Ключові слова: аграрне виробництво, стійкий розвиток, механізм, мотивація, аграрні підприємства, інвестиції, інновації, ефективність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реформування аграрного виробництва, яке є важливим сектором національної економіки, внесло характерні зміни в економічні умови функціонування аграрних підприємств і призвело до виникнення принципово нових відносин між виробниками і споживачами сільськогосподарської продукції. Зараз перед цією галуззю, в порівнянні з іншими, стоять значно складніші завдання не тільки в необхідності виробляти якісну продукцію, але й повніше її зберегти та переробити у високоякісні продукти харчування для людини. У зв'язку з цим в сучасних ринкових умовах особлива увага повинна бути спрямована на сукупність економічних і соціальних проблем у розвитку кожного сільськогосподарського підприємства, яке зосереджує в собі певну сукупність продуктивних сил (засобів праці, працівників, землі, сировини) і відносини власності (економічні, юридичні).

Окрім цього, аграрні підприємства мусять діяти на принципах самоокупності, самофінансування, економічної відповідальності, самозабезпечення, матеріальної зацікавленості працівників, господарської самостійності в межах діючого чинного законодавства. Паралельно з цим необхідно здійснювати переорієнтацію працівників, особливо молоді, на власні сили, можливості і професійні знання, забезпечити відновлення рівня мотивації до творчої праці, вміння і бажання працювати продуктивно, інтенсивно розвивати процеси бізнесової діяльності. Лише в цьому випадку можна буде забезпечити найкращий кінцевий результат і мінімізувати розмір виробничих витрат та ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичні дослідження найбільш важливих категорій економічної стійкості підприємств проводили зарубіжні економісти: Р. Брейл, К. Брігхем, Дж.К. Ван Хорн, Е. Хелферт. Серед вітчизняних вчених-економістів, які зробили вагомий внесок у дослідження економічної і фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств і сталого розвитку їх діяльності підприємств, необхідно відмітити: Андрійчука В.Г., Василенко В.А., Гайдуцького П.І., Гончара І.В., Давидову Л.В., Дем'яненка М.Я., Загайтова І.Б., Макаренка П.М., Мельника Л.Ю., Месель-Веселяка В.Я., Покропівного С.Ф., Саблука П.Т., Червена І.І., Федорову Т.О., Шебаніна В.С., Шубравську О.В. і ін.

Тут же слід зазначити, що поряд із проведеними дослідженнями існує досить багато важливих і невирішених теоретичних та практичних питань, які стосуються формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств та розробки системних методів факторного аналізу її показників в сучасних ринкових умовах.

Формулювання цілей статті. У зв'язку з цим мета дослідження визначається необхідністю пошуку шляхів, спрямованих на стійкий розвиток аграрних підприємств на основі формування ефективного механізму господарювання, мотивації і інтеграції, активізації інноваційних та інвестиційних процесів.

Матеріали і методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою проведених досліджень є наукові позиції і теоретичні розробки провідних вітчизняних учених у галузі формування механізму стійкого розвитку аграрних підприємств. Для проведення дослідження були використані такі методи: абстрактно-логічний (теоретичне узагальнення аспектів економічної стійкості і формування висновків), системно-функціональний (аналіз системи показників економічної стійкості), графічний (уяочення систематизованих факторів стійкого розвитку підприємств) та інші.

* Науковий керівник – П.Т. Саблук, академік УААН, доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід до ринкових умов господарювання і реформування відносин власності, нестабільність умов зовнішнього середовища, незбалансованість суперечностей у розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, уповільненість інвестиційно-інноваційних процесів негативно вплинули на ефективність виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств Хмельницької області. У даний час ринкові зміни дуже швидкоплинні і вимогливі, що в свою чергу стримує можливість пристосування до них і виживання підприємств у конкурентній боротьбі.

Отже, для зміцнення своїх позицій на ринку підприємства повинні орієнтуватися на сучасні підходи, методи, принципи організації та ведення виробничої діяльності на базі удосконаленого мотиваційного механізму інвестиційно-інноваційного процесу сталого розвитку, в основі якого знаходиться економічна стійкість. Вона включає „...досягнення сталого розвитку як сільськогосподарського виробництва, так і сільськогосподарських територій” [4, с. 15]. А тому необхідно запровадити відповідний механізм забезпечення економічної стійкості підприємств, який пов'язується із застосуванням новітніх методів, прогресивних технологій та принципів адаптації підприємств до складних умов внутрішнього і зовнішнього середовища з метою підвищення рівня ефективності господарювання.

Слід зазначити, що за останні роки організаційно-економічних перетворень в аграрному виробництві області відбулися негативні процеси, які викликали збитковість і банкрутство значної частини підприємств, залежність області від імпорту сільськогосподарської продукції низької якості. Все це пов'язано зі зміною форм власності на засоби виробництва, старінням основних фондів, прогресуючим зниженням продуктивності праці, деіндустріалізацією, низьким рівнем використання досягнень науки і техніки, що в кінцевому підсумку спричиняє трансформаційну кризу і призводить до нестійких темпів зростання виробництва сільськогосподарської продукції в аграрних формуваннях Хмельницької області в порівнянні з попередніми роками (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка зміни обсягів виробництва сільськогосподарської продукції
за категоріями господарств, в % до попереднього року**

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Господарства усіх категорій					
Валова продукція	87,5	103,4	108,2	103,2	103,9
з неї: рослинництва	89,6	104,0	116,8	107,1	100,8
тваринництва	84,3	102,5	94,6	95,5	110,8
Сільськогосподарські підприємства					
Валова продукція	89,0	105,2	118,2	122,2	100,8
з неї: рослинництва	81,9	105,3	125,7	133,1	96,0
тваринництва	108,7	104,8	102,7	94,6	117,9

За досліджуваний період об'єм виробництва валової продукції сільського господарства в цілому по господарствах області збільшився майже на 20%, зокрема рослинництва – на 31%, тваринництва – на 2,5%. У цей же час аналізовані показники у сільськогосподарських підприємствах зросли відповідно на 53,1; 69 і 20,1%. При цьому галузь рослинництва у загальному обсязі валової продукції сільського господарства області 2009 р. складала 74,4%, тоді як 2005 р. – 67,4%. Найбільшу частку у загальному об'ємі валової продукції рослинництва складають картопля, овочі і баштанні – 41%, зернові – 25,8 та технічні культури – 15,9%.

Тут же слід відмітити, що тваринницька галузь в області потребує негайного відродження і нарощування об'ємів виробництва, особливо молока та м'яса, частка яких у загальній продукції 2009 року складала відповідно 46,6 та 38,9%. У цілому по області об'єм виробництва валової продукції тваринництва за 2005-2009 рр. збільшився лише на 2,5%, тоді як у сільськогосподарських підприємствах – на 20,1, фермерських – на 47,3%, а у господарствах населення він зменшився на 2,8% [3, с. 94-97]. Все це потребує розробки стратегічних перспективних напрямів інтенсивного розвитку галузі тваринництва (відновлення діяльності племінних господарств, відбудова тваринницьких ферм і комплексів, налагодження селекційної роботи, забезпечення кваліфікованими кадрами), оптимального територіального розміщення тваринницьких підприємств, особливо поблизу великих міст і селищ міського типу.

Вважаємо, що відновлювати тваринництво необхідно на базі нових технологій, які потребують інших об'ємно-планувальних рішень основних виробничих приміщень, високого

професіонального рівня працівників, нового покоління фермської техніки, адаптованих до нових машинних технологій порід тварин.

Економічна стабільність підприємств, їх виживання і ефективність діяльності в умовах ринкових відносин нерозривно пов'язані з безперервним вдосконаленням та розвитком аграрного виробництва. На гнучкість і динаміку розвитку підприємств в основному впливають такі моменти як здатність реагувати на зміну параметрів зовнішнього оточення; зміна умов технічного завдання та обсягів виробництва; можливості підприємства, залежно від готовності формуючих його елементів, до саморозвитку; характер взаємозв'язків між ними і їх реакція на зовнішні впливи.

Оскільки аграрні підприємства являють собою складну систему, що змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх умов, то їх діяльність слід розглядати з точки зору системно-функціонального підходу: з позицій окремо взятих підприємств, їх структури; у взаємодії всіх сфер АПК, особливо в процесах виробництва і реалізації продукції; в тісній єдності зі стійкістю економіки області в цілому.

Вважаємо, що при розв'язанні проблем стійкого розвитку аграрних підприємств, необхідно керуватися такими основними принципами:

- вдосконалення мотиваційного і організаційно-економічного механізмів господарювання;
- формування міцної матеріально-технічної бази;
- розвиток кооперації та інтеграції;
- обґрунтування структури ринку;
- інтенсифікація аграрного виробництва;
- розробка та освоєння ефективних, екологічно безпечних технологій;
- створення працівникам необхідних соціальних умов.

Все це дає можливість запропонувати класифікацію основних факторів, що відкривають можливість виявлення вузьких місць в роботі аграрних підприємств, прогнозування їх стійкого розвитку, більш адекватного реагування на внутрішні і зовнішні умови функціонування аграрного виробництва (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок факторів, що впливають на стійкий розвиток аграрних підприємств

Комплексний підхід до аналізу значимості вказаних факторів дозволяє сформулювати основні вимоги до стійкого розвитку аграрних підприємств:

- зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і відсутність різких спадів у постійному забезпеченні населення цією продукцією;
- виробництво продукції високої якості у відповідності з характером і структурою ринкових потреб;
- широке впровадження досягнень науково-технічного прогресу і нових технологій при виробництві продукції;
- розробка виробничої програми та системи організації виробничої діяльності;
- налагодження економічних відносин і партнерських зв'язків з постачальниками і споживачами продукції;
- покращення системи матеріального забезпечення виробництва продукції;
- формування і раціональне використання виробничих та людських ресурсів;
- фінансове забезпечення виробництва продукції;
- удосконалення системи ціноутворення та організації збуту продукції;
- прискорений розвиток інвестиційної та інноваційної діяльності;
- дотримання екологічних нормативів і вимог при виробництві, переробці, зберіганні та споживанні продукції.

Враховуючи вказані вимоги і фактори, виникає потреба визначити найбільш характерні напрями, які обумовлюють стійкий ефективний розвиток аграрних підприємств: системний аналіз найбільш важливих елементів стійкості та їх взаємозв'язок; забезпечення дієвості мотиваційного механізму; розвиток інтеграційних процесів та їх моделювання; підвищення ролі управління в регулюванні організаційно-економічних процесів та ін.

При цьому економічна стійкість підприємств області повинна визначатися „...розміром та складом виробничого потенціалу, темпами і пропорціями його розвитку, існуючими видами господарської діяльності, параметрами соціальної сфери та станом навколишнього природного середовища” [5, с. 69].

Практично кожне підприємство в сучасних умовах являє собою таку форму організації виробництва, при якій індивідуальний споживач і виробник взаємодіють під впливом ринку для вирішення складних виробничих проблем з метою отримання прибутку. Так, за результатами дослідження загальна сума прибутку в цілому по області від звичайної діяльності до оподаткування значно коливалася. Зокрема, 2009 р. вона склала 62,2 млн. грн., що майже в 2 рази більше, ніж 2005 р., але це набагато менше порівняно з попереднім 2007 р. – 839,5 млн. грн. і 2008 р. – 362,5 млн. грн. У результаті за цей період сума збитків зросла на 98,7%, а частка збиткових підприємств – з 33,7 до 38,2%. За цей же період загальний розмір прибутку у сільському господарстві області збільшився з 55,9 до 113,8 млн. грн., але це на 69,4% менше по відношенню до 2008 р. Позитивним явищем є те, що частка збиткових підприємств в цій галузі скоротилася з 43,7 до 34,7%, хоча загальна сума збитків збільшилася з 57,9 до 254,7 млн. грн., тобто в 4,4 рази [3, с. 33-34].

Збитковим підприємствам у ринковій конкуренції практично неможливо забезпечити свій стійкий розвиток, так як існують проблеми у матеріально-технічному оновленні виробництва, забезпеченні ресурсним потенціалом із-за відсутності власних коштів, а за рахунок залучених джерел (інвестиції, кредити) ці питання взагалі залишаються нерозв'язаними, так як тут визначальним фактором виступає їх платоспроможність. У такій ситуації аграрні підприємства потребують державної підтримки [1, 2, 6] для забезпечення хоча б на перших порах процесу простого відтворення і здійснення в подальшому активної економічної діяльності.

Слід зазначити, що на економічно стійкі підприємства значно менше впливають кризові явища, так як їх операційна діяльність і доходи від неї завжди стабільні, що сприяє розробці стратегій розширеного відтворення і раціонального використання виробничих ресурсів. Але напрями їх розвитку повинні формуватися з урахуванням специфіки діяльності кожного підприємства. Тут важливе місце повинно належати активізації інвестиційних процесів, які слід спрямовувати на інтенсифікацію виробництва сільськогосподарської продукції.

Стійке соціально-економічне зростання підприємств області може бути досягнуте тільки на інноваційній основі при активному використанні в аграрному виробництві сучасних науково-інноваційних проектів. Окрім цього, необхідно розробити механізм управління аграрними підприємствами, адекватний сформованим соціально-економічним, науково-технологічним і правовим умовам. Такий механізм повинен забезпечувати правильність оцінки перспектив їх розвитку та пошук кращих варіантів управлінських рішень для досягнення поставлених цілей, оптимізацію робіт усіх сфер діяльності з метою подальшого ефективного розвитку підприємств.

Висновки. Вважаємо, що вирішення проблем стійкого розвитку підприємств потребує здійснення таких завдань: удосконалення внутрішньогосподарських відносин як основи раціональної організації виробництва на рівні кожного підприємства; зниження негативного впливу зовнішніх чинників, пов'язаних з ціновими, фінансово-кредитними механізмами та іншими економічними важелями. У послідовні роки вийти з економічної кризи і забезпечити високий рівень свого ефективного розвитку аграрні підприємства зможуть лише при умові широкого здійснення інвестиційно-інноваційної діяльності, що спрямовується на оновлення основного капіталу, впровадження прогресивних технологій, раціональне використання людських ресурсів, здійснення селекційної роботи, модернізацію техніко-технологічного виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел

1. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва /М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іванина // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 3-9.
2. Полозенко Д.В. Забезпечення фінансової достатності агропромислового комплексу України / Д.В. Полозенко // Економіка АПК. – 2001. – № 10. – С. 56-60.
3. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2009 рік / За ред. В.В. Скальського. – Хмельницький, 2010. – 442 с.
4. Шубравська О.В. Чинники та індикатори сталого розвитку агросфери / О.В. Шубравська, Л.М. Корсак // Економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 15-20.
5. Шубравська О.В. Регіональний аспект сталого економічного розвитку агропродовольчої системи України / О.В.Шубравська // Економіка України. –2009. – № 5. – С. 68-76.
6. Юрчишин В.В. До аналізу причин і наслідків занепаду сільського господарства / В.В. Юрчишин // Економіка України. – 2001. – № 2. – С. 54-63.

Аннотація. Исследуются теоретические и практические вопросы, касающиеся формирования механизма устойчивого развития аграрных предприятий. Раскрывается содержание экономической устойчивости, ее составляющие, определяются основные факторы, ее обуславливающие, разрабатываются предложения по совершенствованию процесса управления экономической устойчивостью предприятий.

Ключевые слова: аграрное производство, устойчивое развитие, механизм, мотивация, аграрные предприятия, инвестиции, инновации, эффективность.

Summary. The paper explores theoretical and practical issues concerning the formation mechanism of sustainable development of agricultural enterprises. The content of economic stability, its components, identifies the main factors that determine it, develop proposals for improving the management of enterprises by economic stability.

Key words: agricultural production, sustainable development, mechanism, motivation, farmers, investment, innovation and efficiency.

УДК [631.14 : 636.22 .28.034] : 338.439.5

Ю.В. Заприлюк, аспірант Київського науково-дослідного інституту продуктивності агропромислового комплексу, старший науковий співробітник Зонального науково-дослідного центру продуктивності агропромислового комплексу*

ПОТЕНЦІАЛ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ, ОСНОВИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В СИСТЕМІ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Наведено теоретичне обґрунтування формування потенціалу сільськогосподарських підприємств, проведено розмежування понять ресурсного, виробничого та економічного потенціалів, виявлено їх взаємозв'язок в ієрархії сучасних ринкових відносин.

Ключові слова: потенціал, ресурси, ринкове середовище, молочне скотарство, ефективність, конкурентоспроможність.

* Науковий керівник – доктор с.-г. наук Шкурін Г.Т.

© Ю.В. Заприлюк, 2011